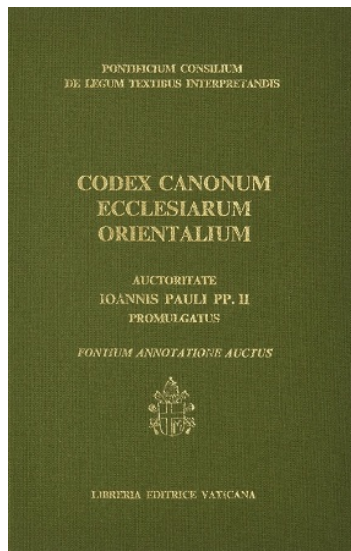

Ярослав Мисак

Отці-студити, василіани, редемптористи, сестри-служебниці, йосифітки... Для нас усі ці люди є одним цілим, ми просто називаємо їх монахами та монахинями, не вбачаючи між ними суттєвої відмінності. У них є одна спільна мета – це глибше посвячення себе Богові через 3 обіти: послуху, чистоти та вбогості, але є різні шляхи досягнення цієї мети. Спробуймо вникнути у це різноманіття, і я впевнений – прочитане принесе Вам цікаві відкриття.

Наше дослідження й порівняння ми будемо проводити на юридичній основі, і на всі відмінності дивитимемося крізь призму найосновнішого правового церковного збірника в нашій Церкві – Кодексу Канонів Східних Церков (ККСЦ). Цей кодекс подає такий спосіб розгляду канонів щодо монахів та інших ченців:

Перші 24 канони є загального характеру й стосуються усіх чернечих інститутів (канн. 410-434)

Наступні 69 канонів (канн. 433-503) розглядають властиво монастирі та осіб, які до них належать (монахів і монахинь)

Наступні 49 канонів присвячені чинам і згромадженням.

Найпершим цікавим фактом є той, що з канонічної точки зору будь-яку богопосвячену особу правильно називати не монахом/монахинєю, а ченцем/черницею. Ці 2 терміни

мають свої неоднакові відтінки. Східний Кодекс (ККСЦ) визнає три стани серед християнських вірних: світський, клирицький і чернечий (пор. кан. 399). Останній у кан. 410 юридично визначений такими характеристиками: 1) сталим способом спільного життя; 2) життя в інституті, затвердженому Церквою; 3) цілковитим посвяченням себе Христу через вищезгадані прилюдні обіти. Згідно з ККСЦ, усі ченці належать до одного з трьох чернечих інститутів: монастиря, чину чи згромадження.

МОНАСТІР

Східний кодекс, бажаючи визнати східне чернецтво як первісну форму життя в спільнотах посвяченого життя, ставить канони про монастирі й монахів перед іншими формами посвяченого життя. Ще в первісній Церкві деякі чоловіки й жінки відокремлювалися від життя в громаді для того, щоб жити на самоті, проводячи час у роздумах та молитвах. Звідси і слово монах (з грец. *μόνος* – «один»). А згодом до великих подвижників стали приходити вірні, які хотіли наслідувати такий спосіб життя. І так почали утворюватись перші спільноти. А місце, де проживав цей пустельник із учнями, стало називатись монастирем. І тільки пізніше воно отримало значення монастиря або дому, який відділений від місця проживання інших людей. Тому тепер «монастирем називається чернечий дім, у якому члени прямують до євангельської досконалості, дотримуючись правил і традицій монашого життя» (кан. 433 § 1).

Монастирі є 3 видів: 1. папського; 2. патріаршого та 3. єпархіального права, залежно від того, хто їх заснував чи має над ними владу, або кому підпорядковані в зовнішніх аспектах життя і функціонування (канн. 434 і 435).

1. Монастирем папського права є той, який був заснований Римським Апостольським Престолом, або той, який був йому підпорядкований для кращого забезпечення добра інститутів і потреби апостоляту (пор. кан. 412 § 2). Такі монастирі підлягають безпосередньо й виключно Римському Апостольському Престолу.
2. Монастир патріаршого права по-іншому називають ставропігійним (з гр. *σταυροπηγία*, від *σταυρός* – «хрест» і *πηγυμι* – «ставити», «класти в землю»). Ця назва пов'язана з тим, що при заснуванні монастиря колись патріарх посилав хрест, який установлювався на місці, де мав бути збудований вівтар. Інколи статус ставропігії надається чинному монастиреві, специфічне апостольство чи діяльність якого поширюється за межі окремої єпархії (пор. кан. 412 §2). Такі монастирі безпосередньо підлягають патріархові (пор. кан. 486 §2). Прикладом можна назвати Святоуспенську Унівську Лавру у Львівській області.
3. Монастир заснований єпархіальним єпископом єпархіального права. Єпископу в такому випадку належить затверджувати устави монастирів та зміни до них, давати в окремих

випадках диспензи (звільнення) від тих уставів і візитувати монастирі (пор. кан. 414 § 1).

Окрім такого поділу, монастирі можуть бути незалежними від інших монастирів, які називаються монастирем свого права і керуються власним уставом, а також залежні монастирі, які хоча й мають свого настоятеля, але керуються уставом матірнього монастиря (пор. кан. 436 § 1).

Усі монахи ведуть контемплятивний спосіб життя. Вони мають розірвати всі союзи та зв'язки зі світом, дотримуватися фізичного аскетизму, брати участь у богослужіннях (східна традиція зобов'язує брати в них участь не індивідуальних членів монастиря, а цілу спільноту), займатися фізичною та розумовою працею, бути стабільними в покликанні та перебувати в одному монастирі. Діяльність монахів і сьогодні зберегла характер споглядання, хоча в разі потреби доводиться забезпечувати існування монастиря. Вони також можуть займатися лічницями, реколекційними домами, майстернями церковних риз і літургічних речей. Автори чернечих правил хотіли, щоб члени монастиря жили однією сім'єю, спільно володіючи усім у монастирі й розділяючи його.

Перебування особи в монастирі має свої певні ступені. Той, хто бажає вступити до монастиря, мусить спершу пройти період новіціату. Кандидат має керуватися чесним наміром, бути здатним вести монаше життя й не мати жодної перешкоди, встановленої правом (див. кан. 448). Цей період може тривати від 1 до 3 років. А наступним кроком є посвячення або монаша професія, яку ще називають «прийняття мобітів», хоча монаша професія є ширшим значенням, ніж обіти, бо, крім цього, передбачає ще різні її рівні чи ступені. Кожен із них зазвичай можна розпізнати за особливістю одягу. Професій є декілька, вони складаються почергово, етапами (на певний період) і закінчуються довічною професією. Буває: тимчасова – складена на певний визначений період, вічна – триває до кінця життя. Монаша професія передбачає три ступені: рясофорат, малу схиму, велику або ангельську схиму. Відомий і такий вид присвячення, як пустельництво. Зрозуміло, що, наприклад, зараз в Україні немає пустель як таких, тому ця назва радше історично обумовлена. Пустельниками називають монахів, які «цілком присвячують себе роздумам про небесне й цілком відокремлюються від людей і світу». Проте пустельник залежить від настоятеля монастиря і його зобов'язують канони про монахів і устав монастиря (пор. кан. 484).

ЧИН

Наприкінці XVI ст. Київська митрополія, а з нею і чернецтво, були у великому занепаді. Тому після відновлення єдності з Римським Апостольським Престолом у 1596 р. Київський Митрополит Йосиф Велямин Рутський і св. Йосафат Кунцевич на поч. XVII ст. провели ґрунтовну реформу тогочасного монашого життя, надаючи йому структуру тогочасних західних чинів. Сталося поєднання двох напрямків – східного монашого способу життя й західної структурної організації та діяльності на зразок латинських орденів. До категорії Чину належить, наприклад, Чин Святого Василя Великого.

ККСЦ означає чин як спільноту, яка «заснована компетентною церковною владою, у якій члени, хоч не є монахами, складають професію, яка прирівнюється до монашої професії» (кан. 504 §1).

Між чином і монастирем багато різнобарв'я. Наприклад, оскільки чин є спільнотою, то в ньому немає умови прив'язаності до якогось одного чернечого дому, як у монахів. Однак ченці чину здійснюють велику харитативну, всебічну душпастирську працю, чого немає в монахів. Вони не повністю відділені від світу. Загальне право (ККСЦ) не зобов'язує спільноту чину ані до щоденної відправи Божественної Літургії, ані до церковного правила. Вони повинні правитися згідно зі статутами чину (пор. кан. 538 § 1). Натомість на монахів лягає цей обов'язок (пор. кан. 473§ 1). Різноманітність стосується і носіння чернечого одягу в чинах і монастирях. Канон 476 ККСЦ приписує носіння монашого одягу як усередині монастиря, так і поза ним, бо «...на Сході немислимий монах, який не носить монашого одягу. Така традиція глибоко закорінена в східному сприйнятті священного». А щодо чинів кан. 540 висловлюється менш суворо.

Якщо монастирі є 3 видів (папського, патріаршого чи єпархіального права), то чини бувають лише двох типів: 1) папського права, якщо засновані або визнані такими Римським Престолом. 2) патріаршого права, якщо засновані патріархом, але не отримали визнання від Апостольського Престолу (кан. 505 § 1). Неоднаковими також є структура чину і монастиря. Монастир може утворити свої філіяльні чи допоміжні монастирі, а чин поділяється на провінції, які зі свого боку складаються з багатьох домів (пор. кан. 508 § 1).

ЗГРОМАДЖЕННЯ

Кодекс Канонів Східних Церков розглядає чини та згромадження в одному підрозділі. Це можна пояснити тим, що в них є подібна історія становлення, організаційна структура та

загальні норми щодо новіціату, настоятелів, одягу тощо. Коли проводити паралелі між монастирем і чином, то те, що стосувалося чину, властиве також і згромадженню. Згромадження, як і монастир, може бути папського, патріаршого чи єпархіального права.

Згідно з кан. 504 § 2: «Згромадження – це спільнота, заснована компетентною церковною владою, у якій члени складають професію з трьома прилюдними обітами послуху, чистоти і вбозтва, яка, однак, не прирівнюється до монашої професії, але має власну силу згідно з приписом права».

Після складання обіту вбогості члени монастирів і чинів зрікаються здатності мати власність (див. канн. 467, 533). Те саме зречення можуть, але не мусять зробити члени згромаджень, а це вже залежить від статутів конкретних згромаджень (пор. кан. 534). Канонічне право вимагає, щоб вони, принаймні перед довічною професією, вільно склали завіт, який був би визнаним правосильним і в цивільному праві (пор. кан. 530).

Цікаво, що в нашій Церкві якраз найбільше є згромаджень. Хоча Східний Кодекс ніякому з трьох видів богосвяченого життя не надає першенства, а вважає їх рівними.

Звичайно, що, враховуючи особливості нашого часопису, ця стаття не претендує на вичерпність, тому заохочуємо тих, хто зацікавився цією проблематикою, звернутися безпосередньо до Кодексу Канонів Східних Церков та коментарів до нього.

Ярослав МИСАК, Богосвячене життя в його проявах. Канонічний підхід // СЛОВО №1 (85), березень-травень 2021